

Калимуратқызы Б.

**Көлеңкелі экономиканың мәні,
оның өсуіне әсер ететін
себептер мен факторлар**

Көлеңкелі экономика – экономикалық құндылықтар мен кәсіпкерлік қабілетті өндіру, бөлу, айырбастау және тұтынудың мемлекеттік басқару органдарынан жасырынатын, қоғамдық-экономикалық қарым-қатынастың барлық жүйесі мен қоғаммен бақыланбайтын өндіріс секторын біріктіретін, әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Көлеңкелі экономика формалды және құқықтық емес қатынастардың маңызды рөлге ие болған салмақты орынды иеленіп, экономика секторына айналды. Қоғамдық қауіпті қызмет ретінде көлеңкелі экономиканың мәнін түсіну аталмыш саланы толығымен ашуға, сәйкесінше құбылыстардың ішкі байланысы мен өзара шарттылығын көруге әсер етіп, кез келген қоғамдық формацияға тән, көлеңкелі экономиканың әлеуметтік-экономикалық құбылыс ретіндегі жағдайларын, себептері мен пайда болу механизмін және таралуын анықтауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты, аталмыш мақалада ғылыми әдебиеттерде пайдаланылатын көлеңкелі экономиканың негізгі мазмұны ашылады. Сонымен қатар, жұмыс барысында экономикадағы көлеңкелі саланың өсуіне әсер ететін себептер мен факторлар қарастырылады. Экономиканың көлеңкелі саласының барлық экономикалық жүйеге әсері анықталады.

Түйін сөздер: көлеңкелі экономика, формалды емес экономика, иммиграция, миграция.

Kalimuratkyzy B.

**The essence of shadow economy,
causes and factors
affecting its growth**

Shadow economy is a social and economic phenomenon that encompasses the whole system of public and economic relations; it is a reproduction sector that is not controlled by society, where the production, distribution, exchange and consumption of economic goods and entrepreneurial skills are kept hidden from public authorities. Shadow economy has acquired quite large share and has become the sector of economy, where the informal and extralegal relations play the central role. Understanding the nature of shadow economy as a socially harmful activity allows to identify this sector and to disclose the internal links and interdependence of relevant phenomena, which in turn gives an opportunity to reveal the preconditions, causes and mechanisms of emergence and spread of underground sector of economy that is inherent to any social formation. In this regard, the article describes the essence and content of shadow economy proposed in scientific literature. Further, the primary causes and factors affecting the growth of shadow sector in the economy are considered. In addition, the impact of underground economy on the economic system as a whole is determined.

Key words: shadow economy, informal economy, immigration, migration.

Калимуратқызы Б.

**Сущность теневой экономики,
причины и факторы,
влияющие на ее рост**

Теневая экономика – социально-экономическое явление, охватывающее всю систему общественно-экономических отношений и неконтролируемый обществом сектор воспроизводства, где производство, распределение, обмен и потребление экономических благ и предпринимательских способностей скрываются от органов государственного управления. Теневая экономика приобрела большой удельный вес, стала сектором экономики, где огромную роль играют неформальные и внеправовые отношения. Понимание сущности теневой экономики как общественно вредной деятельности позволяет в полном объеме выявить данный сектор, увидеть внутренние связи и взаимообусловленность соответствующих явлений, что дает возможность вскрыть условия, причины и механизмы возникновения и распространения теневого сектора экономики как социально-экономического явления, присущего любой общественной формации. В связи с этим в настоящей статье раскрывается основное содержание теневой экономики, используемое в научной литературе. Также в работе рассматриваются причины и факторы, влияющие на рост теневого сектора в экономике. Определяется влияние теневого сектора экономики на всю экономическую систему.

Ключевые слова: теневая экономика, неформальная экономика, иммиграция, миграция.

КӨЛЕҢКЕЛІ ЭКОНОМИКАНЫҢ МӘНІ, ОНЫҢ ӨСУІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН СЕБЕПТЕР МЕН ФАКТОРЛАР

Кіріспе

Мемлекет басшысы 2015 жылдың 30 қарашасындағы «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» атты Қазақстан халқына жолдауында «көлеңкелі экономиканы» жарыққа алып шығатын механизмді ұсынды. Елбасы мемлекеттік кірістер мен шығыстардың бүкіл жүйесін қайта қарау және салық режимдерін оңтайландыру қажет деген міндеттер қойды. Тек осылай ғана экономиканың әрбір субъектісі салықтарды толық көлемде төлеуге міндетті болатынын алға тартты [1]. Президент көлеңкелі экономикаға мән бере отырып, оны қысқарту бойынша шараларды жүзеге асырудың маңыздылығын көрсетті.

Бүгінгі күні көлеңкелі экономика мәселесі Қазақстан экономикасына да әсер етпей қоймағандығы баршамызға мәлім. Ол ең алдымен елдің қаржылық жағдайы мен экономикалық жағдайына зиянын тигізеді. Көлеңкелі экономиканың пайда болуы елдің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейімен тікелей байланысты. Оны анықтау үшін заңсыз, қылмыстық, параллельді, жасырын деген секілді көптеген сипаттамалар қолданылды. Десе де, әлемдік тәжірибеде көлеңкелі экономиканың нақты және жалпыға ортақ критерийлері қалыптаспаған.

Қоғам дамуының әрбір кезеңіне өндірістік қарым-қатынастың белгілі-бір түрі, яғни экономикалық категориялардың түрі тиесілі келеді. Категорияның маңызды бөлігі оның нақты-тарихи сипатында болып табылады. Әрбір категорияны өндірістің нақты бір тарихи даму кезеңімен байланыстырған жөн. Меншіктің бұрынғы формасының өзгеруі, реформалардың жүзеге аса бастауы, нарықтық экономиканы қалыптастыратын механизмдердің пайда болу процесінде, қоғамға жаңа категориялар «ене» бастайды, ал басқалары «көлеңкеге» кетеді, үшіншілері жаңа әлеуметтік-экономикалық мазмұнмен толықтырылады. Жаңа категориялардың пайда болуы, «ескілердің» экономикалық мазмұны мен функционалды бағытының түбегейлі өзгеруі, бір жағынан, экономикалық теорияның даму нәтижесі, басқа жағынан – объективті шындықтың жаңа құбылыстарын көрсетеді. Бүгінгі күннің объективті шындығы, ол – жоспарлы экономикаға өту барысындағы

реформалардың дұрыс немесе бұрыс өтуі аясындағы пікірталастар барысында біз жаңа ұғымның көлеңкелі, заңсыз экономиканың пайда болғандығында мән бермегендігімізде. Сондықтан да, бүгінгі күні «көлеңкелі экономика» ұғымын, оның әлеуметтік-экономикалық мәнін анықтаудың маңызы артып отыр.

Эксперименттік бөлім

Жаһандық экономикада көлеңкелі экономикамен байланыспаған бірде-бір мемлекет жоқ. Бұл сала экономикалық өмірдің өндіріс, айырбас, бөлу, тұтыну секілді барлық салаларында көрініс алууда. Ол аймақтық, тіпті кейбір салаларда әлемдік масштабтарға ие. Көлеңкелі экономика субъектінің экономикалық қызметті жүргізу барысындағы жасыруларын сипаттайды. Ал жасыру үрдісінің түрлілігі – жеке келісім шарттарды жасырудан, кәсіпорынның қызмет ететіндігін жасыруға дейін созылуы мүмкін.

Көлеңкелі экономика мәселесі зерттеушілерді өткен жүзжылдықтың 30-жылдарынан бастап қызықтыра бастады. Осы тақырыпқа сәйкес жазылған ауқымды еңбектердің бірі – мәселенің масштабы мен рөлін ескермеуге болмайтындығына мән берген АҚШ ғалымы П. Гутманның «Астыртын экономика» (1977 ж.) еңбегі болып табылады.

Кенестік экономикалық ғылымында көлеңкелі экономикаға деген қызығушылық XX ғасырдың 80-жылдарында айқын көріне бастады. Халық шаруашылығы мен қылмыстандыруда аталмыш күрделі мәселе рөлінің артуына байланысты, ол әлеуметтік-экономикалық себептерге секілді, идеологиялық себептерге де негізделеді.

Көптеген әлемдік және отандық ғалымдардың көлеңкелі экономиканы түбегейлі зерттеп жатқандықтарына қарамастан, бүгінге дейін олар көлеңкелі экономика түсінігінің жалпыға ортақ және әмбебап анықтамасын жасамады. Әмбебап анықтаманың қалыптасуы мүмкін емесітігі логикаға сай келеді. Оның басты себебі шаруашылықтың жасырын себептерінің әртүрлілігінде. Көлеңкелі кәсіптің мысалы тек қызметтің масштабымен ғана емес, сонымен қатар шаруашылықтың нақты тәсілдерімен де ерекшелінеді. Экономиканың көлеңкелі саласының қатысушылары әртүрлі ортаға бейімделіп үйренген және олар өз кәсіптерін бүгінгі талаптарға сай етіп жүргізеді.

Екінші себеп – авторлардың субъективті көзқарастарында, әрбір зерттеуші мәселеге қойылған

теориялық және қолданбалы міндеттердің шеңберінде, зерттеу объектісін тек белгілі бір қырынан ғана қарастырып, өзінің пайымдаулары мен тұжырымдамаларын ұсынады.

Мысал ретінде көлеңкелі экономиканың мәніне үңілген түрлі ғалымдардың анықтамаларын қарастырып өтейік.

Көлеңкелі экономика тақырыбында бірнеше еңбектер жариялаған отандық профессор М. Спанов көлеңкелі экономиканы түрлі тұрғыдан қарастырады. Ғалымның айтуынша: «Құқықтық жағынан қарастырғанда, көлеңкелі экономика – бұл заңға қайшы экономикалық қызмет, яғни түрлі ауырлық жағдайындағы қылмыстық қызметтің негізі болып саналатын заңсыз шаруашылық қызмет түрі. Екіншіден, әлеуметтік-мәдени тұрғыдан қарастырғанда, көлеңкелі экономика – адамның түрлі кемшіліктерін өсіретін қажеттіліктерін қанағаттандыруға немесе қалыптастыруға бағытталған барлық қызмет түрлерінің жиынтығы. Экономикалық мағынасына қарай, көлеңкелі экономика түсінігі ресми статистикада ескерілмейтін және қоғаммен бақыланбайтын материалдық және материалдық емес құндылықтардың өндірісі, тұтынылуы, айырбасы мен бөлінісінде көрініс алады [2]».

Ресей ғалымы, профессор К.А. Улыбин: «пайдалы, дұрыс экономикаға қарама-қарсы экономиканы көлеңкелі экономика деп түсінген жөн. Егер қандайда бір экономикалық құбылыс пайдалы экономиканың шеңберінен аспайтын болса, онда одан күмәнданудың мағынасы жоқ. Көлеңкелі экономика өзіне қоғам мен оның мүшелеріне зиян тигізетін келеңсіз, бүлдіргіш, ақаулы сипаттарға ие қызметтердің түрлерін кіріктіреді. Қызметтің қоғамға пайдалы сипаты оны көлеңкелі немесе көлеңкелі емес экономиканың әртүрлі түрлеріне жатқызудың негізгі өлшемі болып табылады [3]», – деген пікірді алға тартты.

Бұл берген анықтамалар, көлеңкелі экономиканың түсінігін кеңейтіп жібереді. Себебі, жоғарыда айтылған көлеңкелі экономиканың бүлдіргіш сипаты мемлекет пен қоғамға «зиян» тигізгенімен заңды жолмен қызмет ететін, алайда экономикалық тұрғыда тиімсіздеу салаларда да көрініс алуы әбден мүмкін.

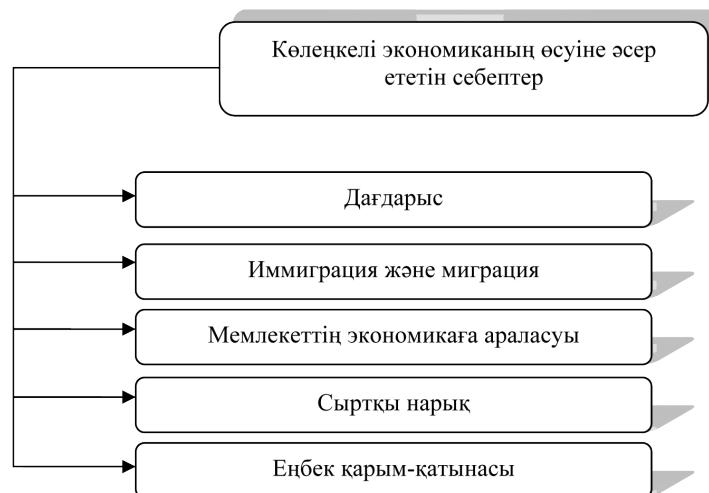
Американдық экономист В.Танзи көлеңкелі экономиканы «есептілікте көрсетілмегендіктен және/немесе көлемінің төмендетіп көрсетілгендігіне байланысты ресми статистикада көрініс алмаған жалпы ұлттық өнімнің бір бөлігі» ретінде қарастыруды ұсынады [4]. Бұл пікірдің де кемшілігін табуға болады, се-

бебі ол көлеңкелі экономиканы жалпы ұлттық өнімнің тек ресми статистикада көрсетілмеген бөлігінде ғана қарастыруды ұсынады. Ал ресми статистикада өзінің жанама көрісін алып отырған көптеген экономикалық қылмыстар ескерусіз қалуда.

1-кесте – Ғалымдардың «көлеңкелі экономика» мәніне қатысты тұжырымдамалары

<i>П. Гутманн (1977 ж.) [5]</i>
Бүкіл әлемнің қара нарығы ретінде орын алған көлеңкелі экономика – мемлекеттің ережелері мен шектеулерінің негізінде құрылды
<i>Гроссман (1977 ж.) [6]</i>
1) жеке қызығушылық мақсатындағы қызмет; 2) қолданыстағы заңнаманы бұзатын қызмет
<i>Э. де Сото (1989-1995 ж.) [7]</i>
көлеңкелі экономиканың генезисін ашуда мүлдем жаңа бағыт әкелген ғалым. 1989 жылы жарыққа шығарған «Басқа жол» атты монографиясында экономиканың «формальды емес секторы» – тіркелмеген қарапайым тауар өндірісі туралы тың теория ұсынды
<i>Д.Мид, К.Морриссон (1996 ж.) [8]</i>
«формальды емес» сала түсінігінің мәнін келесідей үш критерий байланыстырады: заңдылық (кәсіпорынның тіркелуі, салық төлеу, еңбек заңын сақтау және т.б.); кәсіпорынның көлемі және өндірістің капитал сыйымдылығы
<i>М.Спанов (2001 ж.) [2]</i>
салық салынбайтын және жалпы ішкі өнімде есептелінбейтін, заңсыз шаруашылық-экономикалық қызмет – көлеңкелі экономиканы сипаттайды
<i>Ю.В.Латов, С.Н.Ковалев (2005 ж.) [9]</i>
көлеңкелі экономика (shadow economy) – мемлекеттік есеп пен бақылаудан тыс дамып жатқан шаруашылық қызмет, сондықтан да ресми статистикада көрсетілмейді.
Ескерту – [5], [6], [7], [8], [2], [9] мәліметтері негізінде автор құрастырған

Ресей ғалымы В. Радаевтың пікір бойынша көлеңкелі экономиканың дамуына әсер ететін бірнеше «классикалық» себептер бар. Олар 1-суретте көрсетілген.

1-сурет – Көлеңкелі экономиканың өсуіне әсер ететін себептер

Ескерту – [Құрылымдық және экономикалық дағдарыс кезінде еңбек нарығындағы жағдайдың шиеленісуі, нәтижесінде көлеңкелі қатынастардың өсуіне жағымды орта болып қалыптасатын шағын кәсіпкерлік пен өзін-өзі жұмыспен қамту шаралары қалыптаса бастайды.

Артта қалушы елдерден халықтың жаппай иммиграциясы, шағын ауылдардан ірі қалаларға және депрессивті аймақтардан мәжбүрлі түрде басқа аймақтарға ішкі қоныс аудару. Дәл осындай мигранттардың орналасуы көлеңкелі экономиканың дамуына негізгі түрткі болады.

Мемлекеттің экономикаға араласуының сипаты. «Көлеңкеге» кететін экономиканың үлесі тікелей үш параметрлерге тәуелді келеді, олар – экономикаға араласудың реттеуші деңгейі, салық салудың деңгейі және жемқорлық масштабы.

Сыртқы нарықты ашу арқылы бәсекелестік күресті ушықтыру, ол заңды және заңсыз әдістер арқылы кез келген шығындарды төмендетуге итермелейді.

Еңбек қарым-қатынасы саласындағы қозғалыстың бейресми және икемді жаққа қарай өтуі. Еңбек қатынасындағы өзгерістер көп жағдайда жұмыс берушінің жұмысшы алдындағы қосымша міндеттерін орындағысы келмеген жағ-

дайда және сол жұмыс берушінің қызығушылығына сай жүзеге асырылады.

Барлық аталған себептердің тәуелсіздік алған жылдарда орын алған жағдайлармен байланысы бар. Жоспарлыдан нарықтық экономикаға өту барысында көлеңкелі экономика ерекше қарқынмен дамуға бет алды, сәйкесінше осы кезде заңсыз пайда мен кірісті алудың нақты көздері пайда болды. Олар келесідей сипатқа ие болды.

Елден капиталдың, шикізат және энергетикалық ресурстардың шығарылуы. Бұл келісімдердің басым көпшілігі көлеңкелі емес, заңды негізде жүзеге асырылатынын ескеру қажет.

Экономиканың барлық саласындағы мемлекеттік органдармен тіркелмеген шаруашылық қызмет. Тұрғындардың көп бөлігінің табыстары ресми статистикалық көрсеткіш бойынша ең төменгі күнкөріс деңгейінен де төмен көрсетілген.

Экономика субъектілерінің арасындағы және бюджетке төленбеген қарыз.

Қылмыстандыру және халықтың тұтыну тауарларын (ішімдік өнімдері, темекі, дәрілік-емдік препараттар, акциз маркаларын жасау және сату және т.б.) заңсыз өндіру.

Қылмыстық көздер: нашақорлық, қару-жарақ саудасы, сонымен қатар, рәкет, жезөкшелік және т.б. [2].

2-кесте – Көлеңкелі экономиканы дамытатын факторлар

Факторлар	Сипаттамалары
Тікелей әсер ететін	<ul style="list-style-type: none"> - атқарушы биліктің тиімсіз басқарушылық қызметі; - бақылау-тексеру органдарының біліктілік деңгейінің жетіспеушілігі; - мемлекеттің экономикалық саясатындағы стратегиялық бағыттар мен басымдылықтар; - геосаяси жағдай және сыртқы экономикалық қарым-қатынас; - тауар және қызмет нарықтарындағы бағалық бақылаудың қаржы нарығындағы пайыз мөлшерлемесін реттеу мен ішкі валюта нарығындағы валюталық шектеудің масштабтары; - мемлекет экономикасы ашықтылығының деңгейі, халықаралық еңбек бөлінісіндегі салыстырмалы экономикалық артықшылықтардың болуы; - ақша және тауар нарықтарындағы бәсекенің шарттары; - басқару органдарының жемқорлыққа қатысу деңгейі; - мемлекеттің экономикаға араласу мөлшері.
Жанама әсер ететін	<ul style="list-style-type: none"> - әлеуметтік-саяси жағдайдың тұрақсыздығы және оның ұзақ және орта мерзімдегі болашақта өзгеру мүмкіндігі; - халықтың менталитетінің ерекшеліктері (құқықтық мәдениет деңгейі); - ұлттық экономиканың шикізатқа бейімделуі, өндіріс пен маңызды салалардың қысқару және ішкі нарықта отандық тауарларды шетелдің импорттық тауарларының басып алуы; - аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуының бірқалыпты емес ұлғаюы.
Ескерту – [2] мәліметтері негізінде автор құрастырған	

Көлеңкелі экономиканың дамуын, бір жағынан алып қарағанда, мемлекеттік реттеуге реакция ретінде түсіндіруге болады. Реттеу мен

қадағалау жұмыстары шектеулерсіз жүзеге аспайды, ал жөнсіз, қисынсыз шектеулер оларды бұзуға (әсіресе оларды бұзу тиімді болса) итер-

мелейді. Көлеңкелі экономиканың көптеген түрлері (мысалы, салық төлеуден жалтару) мемлекеттік реттеудің жетіспеушілігі, кемшілігіне (басқарудағы салғырттық, тым жоғары салық мөлшері) байланысты. Алайда басқару формасы қатал және төмен салық салу жүйесі бар мемлекеттердің өзінде де, аз көлемде болса да салықтан жалтаратындардың бар екендігі анық.

Басқа жағынан алып қарасақ, заманауи көлеңкелі экономика нарыққа деген еркіндікті шектеу нәтижесінде ғана туындаған жоқ, ол осы нарықтық қарым-қатынастардың табиғатымен де байланысты. Нарықтық шаруашылық пайдаға, табысқа тәуелді болуға мәжбүрлейді. Сол себептен де, «ақша жасау» мүмкіндігі туған кезде, жеке адамдар (немесе адамдар тобы) қоғамның қызығушылығын шетке ысырып қойып, аз уақытта көп пайда табуды таңдайды. Қоғамның дамуында этикалық нормалары мықты сақталатын елдерде мұндай әрекет сәйкесінше төмен болады.

Экономикада көлеңкелі экономиканың өсуін қамтамасыз ететін факторларды тікелей (тура) және жанама әсер ететін топтарға бөліп көрсетуге болады. Оларды төмендегі кестеден толығырақ қарастырсақ.

Жоғарыда көрсетілген тікелей және жанама әсер ететін факторлар елдің экономикалық және қаржылық жағдайының нашарлауына әкелу мүмкін екендігін атап өту қажет.

Нәтижелер мен талқылаулар. Көлеңкелі экономиканың дамуына әсер ететін факторлар негізгі үш топқа біріктіріп, қарастыруды қажет етеді, олар: экономикалық, институционалдық және әлеуметтік-мәдени.

Көлеңкелі экономика өсуіне әсер ететін экономикалық себеп, заңды түрде кәсіппен айналысуға әкімшілік кедергілердің әсерінен туындайды. Нәтижесінде, кәсіпкерлер кірістерін жасырып, экспорт-импорт операцияларын жалған құжаттармен жүргізеді, ол өз кезегінде тауарлар мен қызметтердің соңғы бағасына, үш шаруашылығының бюджетіне, жиналған салықтар мен алымдардың көлеміне кері әсер етеді.

Бүгінде Қазақстанның еңбек нарығында формальды емес экономикалық қызметтің жоғары деңгейі байқалады. Әсіресе оның жоғары деңгейі құрылыс саласында, тамақ өнімдерінің өндірісінде, транспортта, көшелердегі тұтынушылық және киім-кешек нарықтарында, маусымдық ауылшаруашылығындағы жұмыстарда көрсетілген.

Көлеңкелі экономиканың институционалдық себебі тиімсіз жүргізілген мониторинг жүйесіне,

кейбір жағдайларда бюджет құралдарын бөлу кезіндегі тәуекелді бағалау жүйесінің толық енгізілмеуіне, мемлекет шығындарын жоспарлауға деген жауапкершіліктің төмендігіне, ірі инвестициялық жобалар бойынша шығындарды жоспарлау кезінде бақылаудың жоқтығына, заңнамалық актілер мен заң жүйелерінің жетілмеуіне байланысты. Мемлекеттік қызметтер, соның ішінде білім, медицина, әлеуметтік сала, коммуналдық кәсіпорындар қызметі, құқық қорғау органдары көрсететін қызметтер сапасының төмендігі және жергілікті билік органдарында құжаттарды рәсімдеу мен алу кезіндегі былық пен қағазбастылықта көлеңкелі экономика мен жемқорлықтың пайда болуына қолайлы жағдай жасайды.

Экономиканың көлеңкелі саласы масштабна әсер ететін әлеуметтік-мәдени себептерге келесілерді жатқызуға болады: адам капиталына инвестицияның аз бөлінуі; билік және ірі бизнес өкілдерінің тарапынан заңдардың бұзылуы нәтижесінде, тұрғындардағы құқықтық бедерсіздіктің дамуы; мемлекеттегі жемқорлық және көлеңкелі экономикаға қарсы күрес бойынша жүргізіліп жатқан іс-шараларға қатысты бағдарламалар мен насихаттардың әлсіздігі, сәйкесінше осы өзекті мәселеге қатысты халықтан кері байланыс нашарлайды.

Қорытынды

Қазақстан Республикасы көлеңкелі экономика деңгейін төмендету мен оның алдын алуға қатысты шетел тәжірибелерін қарастыра отырып, «Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясын іске асыру және көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл жөніндегі 2015-2017 жылдарға арналған іс-шаралар жоспары» бекітілді. Ол келесідей бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

- салық және кедендік төлемдерді төлеуден жалтарумен күрес;
- қолма-қолсыз төлемдерді арттыру, дамыту;
- мемлекет қаржысын тиімді басқару;
- бизнес-ортаны жетілдіру;
- әлемдік тәжірибені ескере отырып, көлеңкелі экономиканы бағалауды жетілдіру.

Ел экономикасында осы уақытқа дейін жемқорлық және көлеңкелі экономикаға қарсы бірнеше бағдарламалар мен жобалар жүзеге асырылып, өзінің оң және теріс нәтижелерін беріп үлгерді. Әрине теріс нәтижелердің болуы, жоғарыда аталып өткен көлеңкелі эконо-

миканың өсуіне әсер ететін түрлі себептер мен факторларға тікелей байланысты. Ал оң нәтижелердің көрінісін соңғы уақыттардағы қолма-қолсыз ақшамен төлем жасау жүйесінің қысқаруы, жемқорлықпен күрес бойынша нақты механизмдердің қалыптасуы, кәсіпорындар қызметін қолдау мақсатында түрлі салық мөлшерлерінің анағұрлым төмендеуі, әкімшілік және құқықтық кедергілерсіз кәсіпорын ашу үшін бір тереже жүйесінің енгізілгендігі және т.б. жүргізіліп жатқан іс-шаралардан көруге болады.

Қазақстан экономикасын дамытып, өндірісті мемлекетке айналдыру мақсатында, бүгінгі күні көлеңкелі экономика масштабын тө-

мендетудің маңыздылығы артып отыр. Ол үшін макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ететін, мемлекет функциясын оңтайландыру, көлеңкеге қарсы ортақ стратегияны әзірлеу негізінде мемлекеттік құрылымдардың қызметін жетілдіру құралдарын пайдалану, басқарудың заманауи – жаңа ақпараттық жүйе, жоспарлау әдістері, қоғамдық үрдістерді болжау және басқару және т.б. секілді технологияларын қолдану және дәл осындай әрекеттерді жүйелі түрде жүзеге асыра отырып, ел экономикасының алға дамуына кедергі келтіріп жатқан, заңсыз әрекеттерді жоюға мүмкіндік беру маңызды болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» жолдауы, 2015 жылғы 30 қараша.
- 2 Мағбат Спанов. Теневая экономика в Казахстане: источники и механизмы ограничения. Инициатива в области общественной политики: прикладные исследования. – Том 13. – Алматы, 2001.
- 3 Улыбин К.А. Теневая экономика. – М.: Экономика, 1991.
- 4 Вито Т., Хауэлл З. «Налоговая политика для развивающихся стран», 2001.
- 5 Gutmann P. The Subterranean Economy // Financial Analysis Journal. 1977. – Vol. 33.
- 6 Grossman G. (1977) The «Second economy» in USSR. Problem of Communism 26(5), 25-40.
- 7 Сото Э. де. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире. – М.: Catallaxy, 1995.
- 8 Mead D.C., Morrison C. The Informal Sector Elephant // World Development. 1996. Vol. 24. No 10. P. 1611-1619.
- 9 Латов Ю.В., Ковалев С.Н. Теневая экономика: учебное пособие для вузов. – М.: Норма, 2006. – 336 с.
- 10 Радаев В.В. Экономическая социология. – М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2005. – 603 с.

References

- 1 Kazakstan Respublikasy Prezidentinin Kazakstan khalkyna «Kazakstan zhana zhahandyk nakty akhualda: osim, reformalar, damu» zholdauy, 2015 zhylygy 30 karasha
- 2 Magbat Spanov. Tenevaya ekonomika v Kazakhstane: istochniki i mekhanizmy ogranicheniya. Initsiativa v oblasti obshchestvennoy politiki: prikladnye issledovaniya. Tom 13. Almaty, 2001 g.
- 3 Ulybin K.A. Tenevaya ekonomika. – M.: Ekonomika, 1991 g.
- 4 Vito T., Khauell Z. «Nalogovaya politika dlya razvivayushchikhsya stran», 2001 g.
- 5 Gutmann P. The Subterranean Economy // Financial Analysis Journal. 1977. Vol. 33
- 6 Grossman G. (1977) The «Second economy» in USSR. Problem of Communism 26(5), 25-40
- 7 Soto Je. de. Inoj put'. Nevidimaja revoljucija v tret'em mire. – M.: Catallaxy, 1995
- 8 Mead D.C., Morrison C. The Informal Sector Elephant // World Development. 1996. Vol. 24. No 10. P. 1611-1619
- 9 Latov Ju.V., Kovalev S.N. Tenevaya jekonomika: uchebnoe posobie dlja vuzov. – M.: Norma, 2006. – 336 s.
- 10 Radaev V.V. Ekonomicheskaya sotsiologiya. – M.: Izd. Dom GU VShE, 2005. – 603 s.